

OHLÉDNUTÍ

ZRCADLO, VE KTERÉM SE LZE ZHLÍŽET

Anna Luňáková

Před více než čtyřiceti lety začala Helena Wernischová s ruční výrobou jedinečného časopisu *Melancholie*. Naštěstí nezůstalo u čísla jediného, ačkoliv výjimečnost ručně vyráběných kusů nezmizela. Autorský výběr z těchto magazínů napříč desetiletími přinesla stejnojmenná knižní podoba *Melancholie* (Dokořán, 2019). Publikace sice vyšla už na sklonku roku 2019, kvůli pandemii se jí však nedostalo řádného uvedení – a v jistém ohledu stojí zcela neoprávně na okraji literárního zájmu. Ať už se tento fakt změní či nikoliv, a to díky možnému představení na letošním knižním veletrhu Svět knihy, jehož uskutečnění je ve hvězdách, má smysl vnést do *Melancholií* trochu více světla.

Helena Wernischová je kreslířka, malířka, ilustrátorka, grafička, ale neodmyslitelně i spisovatelka. Výtvarně doprovodila asi osmdesát knižních titulů, mezi jinými knihy Ewolda Murrera, například *Zprávy tajnou řečí* či *Zápisník pana Pinkého*, dále *Atlas bytostí* Radka Malého či *Zrcadlo Serafina* Terezy Brdečkové. Má za sebou samostatné výstavy i účast na výstavách kolektivních u nás i v zahraničí. Její kniha *Melancholie* spojuje autorskou tvorbu, ať už jde o kresby, akvarel nebo ručně psaný text, s autorčiným současným výběrem z původních různých čísel časopiseckých *Melancholií*. Kniha je tak rozkročená v čase mezi „dnes“ a „tehdy“.

Stopa, která nás vede do neznáma

Kniha *Melancholie* může čtenáři (spíše by se slušelo napsat divákovi) vzdáleně připomínat deníky Jiřího Ortena, *Červenou, Modrou a Žihanou knihu*. Ty totiž také spojují vlastní tvorbu, často zachycenou ve fragmentu, v gestu nedokončení, v odložení na později, ale i vliv bezprostředního okolí i čtenářského zájmu samotného tvůrce. Citáty, výpisky, odkazy a asociace se v *Melancholií* spojují v neobvyklý žánr, který paradoxně stojí mimo známé klasifikace. Tu je deníkem, tu je poznámkovým blokem, tu zas výstavní stěnou v galerii. *Melancholie* je tak trochu úkazem. Odráží i to, jak se vyplácí vytrvalost a v čem je „cesta cílem“. Wernischová totiž nezačala psát a kreslit své magazíny s tím, že jednou budou vydány. „Byla to činnost hlavně noční, když utichl ruch domácnosti s dětmi a když jsem dokončila práci pro živobytí – ilustrace, grafiky, velké propracované kresby, kombinované techniky,“ uvedla.

Osobní výběr ilustrací, citací a tvorba kreseb odráží dějiny jednoho člověka, a přece aspiruje na obecnost, vypovídající o době svého vzniku. Veškeré výpisky, veškeré poznámky, které si autorka i mimoděk udělá, slouží jako stopa. Stopa, která nás vede do neznáma. Wernischová se nevyhýbá ani osobním tématům, ani vztahům, a dokonce ani každodennosti, ve které jako alchymistka zachycuje odraz vyššího řádu. Zní to možná přehnaně vznešeně, ale *Melancholie* jsou opravdu něčím vznešené – překračují formát knihy tím, že nejsou jen knihou, ale i svědectvím a důkazem, že lze myslet obrazem.

Autobiografie je v *Melancholiích* patrným rysem, přesto není možné jednoznačně říci: Takto to bylo. Osobní zpověď v nich obsažená totiž nespočívá ve vyprávění, jehož smysl by se jasně nesl od první až do poslední strany, nejsme zde svědky narození, studia, manželství a nakonec reflexivního stárnutí, které by komentovalo konkrétní rozhodnutí, nebo by se je snažilo sdělovat prostřednictvím oblouku fabule. Autobiografie je melanco-

lická a *Melancholie* jsou autobiografické... Nahlédnutí do osudu jednoho člověka zde není ani šmíráckým kukátkem potouhlé domovnice, ani disociovaným komentářem autora sebe-tvůrce. Vztah, který nejlépe odráží vylučovací poměr *ani-ani*, prostupuje celou knihou Wernischové. Můžeme se toho spoustu dozvědět, ale také se můžeme se spoustou věcí setkat. Můžeme toho mnoho vidět, ale také mnoho přehlédnout. Můžeme postupovat chronologicky, jak správné čtení velí, ale i přeskakovat, hledat znamení, ke kterým nemáme klíč, domýšlet se – bez možnosti získat klíč s vysvětlivkami. A konečně, aniž by to bylo frustrující nebo nedostačující (spíše naopak), *Melancholie* přetékají mnohostí, která se skrývá v jednoduchosti. Povrch – hezounka a uhrančivá kniha, což samo o sobě stačí k „ohodnocení“ – komunikuje s hloubkou, která odpovídá vibrujícím echem. Wernischová nechává čtenáři prostor.

Princip pravděpodobnosti a milimetrová přesnost

Dnešní čtenář může *Melancholie* číst i jako srovnání s aktuální společenskou situací: Představme si Helenu Wernischovou, která se krátce po maturitě vdá, má dvě děti, v roce 1971 se s manželem, slavným básníkem, rozchází, a jako „matka samoživitelka“ se drží ve svém takzvaně svobodném povolání – kreslí, pracuje a tvoří, kde a kdy se dá. *Melancholie* nepodtrhují žádnou romantičnost takového života. Jsou prosté. Z důvodu obživy Wernischová, jak sama říká, musela většinu svého díla prodat, pronajmout, obrazy a kresby jí zmizely z dohledu, a jsou to právě *Melancholie*, které nakonec zachytávají oněch čtyřicet let formou komplexního, nezcižitelného svědectví.

Melancholie se tak dají číst i jako sonda do života umělkyně, procházející nejen období normalizace, ale i divokostí 90. let, tedy období, kdy se staré vazby rozpadaly a vznikaly nové. Onen bezprizorní, ne nutně pozitivní stav přinesl sice nové příležitosti, ale zastřel paměť starého světa skleněným příklopem, který hrozil svou nepropustností. Wernischová se dívá očima, jejichž pohled není přímočarý, nezůstává na povrchu. Její výpověď je kvantová, objekty jejích výtvarných i spisovatelských komentářů procházejí transformací. Princip pravděpodobnosti jde ruku v ruce s milimetrovou přesností.

Název *Melancholie* působí až ironicky. Pro Wernischovou není černá žluč nějakým temným, bezvýhodným stavem, ale ryzí svobodou vůle nepoddát se vlastnímu úpadku. Možná někdy stojí nebo stála na hranici šílenství, místo odmítnutí si s ním však podala ruku jako rovná s rovným. *Melancholie* je pro ni zdrojem tvůrčí síly, rozhodnutím zmocnit se vlastní každodennosti a nalézt v ní to, co zůstává běžně neviditelné. Je to vůle obkreslit neznámo a dát mu podobu. Sama Wernischová nepopírá svou inspiraci Dürerovou renesanční mědirytinou *Melencolia I.* Tichá magie, a slovo magie je zde namísto, nemá sice explicitní vztah k současnosti, ale právě tím ji překračuje a navrácí se k ní – zevnitř. Nemohu tvrdit, že knižní vydání *Melancholií* je nějaká zpráva o stavu současného světa, jak je dnes už běžným požadavkem na jakékoliv tvůrce (dokonce ani básníci a básnířky se bez politiky neobejdou). Tím spíš je ovšem zrcadlem, ve kterém se lze zhlížet, aniž by nám v odrazu zaclánil akční názor. Je to zpráva o stavu současné Wernischové, která nezastírá ani svůj život, ani své inspirace, ani své prohry a už vůbec ne své fantasma.

Dětský pocit alchymie

První sešitek *Melancholií* vznikl 1. listopadu 1974 a následovalo dalších sto sedm.

Ty nejstarší jsou dnes uloženy v Památníku národního písemnictví. Jak veselá myšlenka! Osobní archiv autorky, jímž je v tomto případě každé číslo *Melancholií*, byl přestěhován do archivu institucionálního, aby byl zachován pro budoucnost! Jak by si to mladá Wernischová mohla při kresbě pomyslet, že právě tvoří hned dvojitou časovou kapsli...

Jak je patrné, *Melancholie* Heleny Wernischové neznačí jen obyčejnou vyloučenost. Její bezdomovectví spočívá v nedokončeném, věčně příštím díle, jehož definitivnosti se odvážně vzpírá. Mapuje dobu, kdy země vyvlastněná ideologií stojí v jakémsi bezčasí, tolik typickém pro melancholika. *Melancholie* je pro ni jako typ přítomnosti nebo pozornosti vůči sobě samé i tomu, co se děje kolem nás. Melancholik v autorce si uvědomuje, že obraz obrazu je mnohdy silnější než jeho nejskutečnější podoba, a to nám dokazuje svými snovými kresbami. Stav těla, který rezonuje se stavem ducha, stav, kdy tělo odpovídá duši a duše tělu, zásadní podobnost a neodmyslitelné dvojnictví, ohledávání momentů v kresbě a zachycení těchto momentů samých – tím vším jsou časopisy Heleny Wernischové, která se stává sama sobě prací. Jejími vlastními slovy: „Kreslila je prostě mladá osoba. Velmi silně se oživil dávný dětský pocit jakési až alchymie, pocit, že slovo, obraz, vytváření, mají opravdu skutečnou moc, že ‚vyztužují‘ běžné dny a činnosti, a že dennodenní život spolu s tím neviditelným ‚rybářstvím‘ je teprve ten pravý, že je to napínavá cesta, jejíž smysl se člověk dozví teprve asi někde na konci, ale zároveň se neustále něco dozívá, něčemu rozumí, přičemž všechno znovu a znovu zůstává fascinujícím kaleidoskopem a rovníci k luštění.“

Kromě běžně známé mánie a extáze patří mezi typické znaky melancholie i schopnost zachytávat pohyb, schopnost stát mimo čas sám, slyšet vše naráz, to, co bylo, je i bude. Melancholik je vlastníkem rozumu, který není vydán napospas času, a navíc se mu cílevědomě vzpírá. Je zhuštěním toho, co se nazývá „ted“. Průnik časů, jakož i průnik veřejného se soukromým jsou tím, co přetváří knihu *Melancholie* v událost. Helena Wernischová tak definitivně překračuje své označení výtvarnice a ilustrátorky, jak to již dokázala ve své první knize *Rozespály poštmi-str čas* (Torst, 2011) a v *Krátké zprávě o dlouhých minutách* (Dokořán, 2012).

Mám dojem, že kniha *Melancholie* může být nejen inspirativním čtením a podíváním, ale i jakousi nadějnou zprávou právě v této době. Nelze totiž opominout, v jaké společenské i osobní situaci tento článek píšu; otevřeně a zcela idealisticky prohlašuji, že je nejen nutné, ale i možné přežít cokoliv, co nám osud přinese, a když pro nic jiného, tak zejména pro ideál tvorby. Vytváření sebe sama, svého života a růstu, není jen manažerskou křivkou zvyšujícího se úspěchu, měřeného mírou ohlasů, ale je především úžasným dobrodružstvím. Být na světě, možná i šilet, a přece zůstat člověkem – otevřeným pojmem, jehož definici přináší každý z nás i my všichni dohromady, ať už zrovna tleskáme zdravotníkům z okna nebo s jazykem v koutku úst malujeme další zbytečný akvarel. A tak pokud se, jako já, rozhodnete vydat do lesa za Helenou Wernischovou, mějte raději oči dokořán... ať vás do prstu nekousne nějaký potápaný trpaslík. Číhají. ■

Ilustrace vznikly ke knize Daniely Hodrové *Perunův den* (Hynek, 1994), do knihy ale zařazeny nebyly